

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 17 (1903)

Artikel: Il Romontsch della Lumnezia
Autor: Tuor, Alfons
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-184127>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

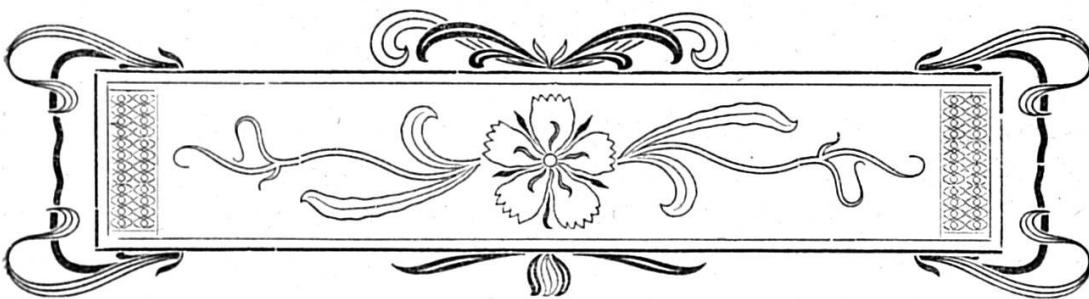
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 11.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

IL ROMONTSCH DELLA LUMNEZIA.

In studi da Alfons Tuor.

Treis sorts de plaids lumnezians contegn la collecziun suondonta. Plaids locals, che vegnan buc anflai en otras contradas. De quels, ch' han en otras contradas tut otras significaziuns. Finalmein tals che vegnan en otras contradas pronunziai e per consequenza screts differentamein. Era particularitats gramaticalas e pronunzias dialecticas anflan ina explicaziun.

Lungnezza (pronunzia lung-nezza e buca lun-gnezza; derivi da langes netz). Gnabatsch (plaid d'exclamaziun; vul dir ton sco: pussseivel! tgei caussas! Ils avdonts de pli bauld duvravan quei plaid ton savens, ch' els han survigniu il surnum de gnabatschs. Glient veglia drova el eunc enqual gadas; la gieneraziun nova strusch pli. L'interjecziun ha gl' accent sin l'emprema silba; il substantiv sin la davosa. Gnabatsch ei a m'intellir nuot autre che giavatsch. Il gia pronunziaus in tec atral nas dat gna. Il b ei eunc semantenius en diabolic; franz. diable, lat. diabolus). Bischa secca (quei che dat surengiu denter neiv e garniala; tud. riesel; ei dat bischa secca, es rieselt). Zêzen (gl' emprem pistur sin l'alp suenter il signun; dal tud. zusenn? Sursaissa tudestga setzel). Renta-mugl (ina péada ch' ins renta entuorn culiez a tschuts e nuorsas per enconuscher els). Cudria ne culreia (da quatuor, il quantum necessari per ina lavur, principalmein tiel scuder). Veulta (plaid vegl per ina carga-greun ella spiglia). Peun ferm (s' infirmiu, denter lom e sec). Targliun (duz quaders-len ligiai ensemble cun festa, ch' ins tschenta sin in isegl cun duas rodas e

lai runar. Cadi numna targliun, in curteun quort ed extra solid per trer gl' unviern blocca fetg greva). Bert (igl isegl cun duas rodas, che vegn tschentaus sut il targliun. Cun bert e targliun vegnan grondas cargas-fein tratgas giu da pradas e quoyms els vitgs). Pursé, (ina latta liunga, cun la quala la carga-fein vegn fermada vid il targliun). Calorgna e calorgnet (crosa gronda e pintga de schnecs. Uors-la-Foppa carcalogna. Cadi numna calorgna mo in biestg mager sin crappar). Ils stîffels (las stîfflas. Duin distingua stîffels e stivêls). Zona (in nuegl pign, miez nuegl, mo ded ina rentada). Dunus (da don ne da dun? In ch' ha bien appetit, che sefa ent, ch' ei adina nu' ch' ei gl' ei de gudignar ne prender zitgei, en senn bien e schliet; vus essas in dunus). Bugadê (bignêra gronda de lavar resti. Cadi stat sin piarder quei plaid.) Tschendratsch (la tschendra della lischiva che resta el lenziel). Bugadar (metter lischiva sul resti el bugadê. Vegr bugadaglia da bugadar ne ugadar e tgei senn ha quei plaid veramein?) Bignêra (bignêra pintga per conservar maglias de porcs sco lavazzas, urteis truffels, etc.). Esser ord il dominê, (legers ord moda, pli che d'ordinari). Il cost (best, fustitg, moni ded jarvas, lavazzas, baguos, stengel, stiel). Talina ne latina (aissas ne lattas sur in ladretsch dattan ina latina, sur igl iral in latiu. Ils biars purs lumnezians tschentan las monas-greun sin latiu; paucs davos clavau sin chischnê). Chischnê-lena (schlondas ne scanatschas cavigliadas en crusch. Cadi drova il verb chischnar per cavigliar monas greun). La miass (greun, che vegn segaus; quei plaid secatta era en ina veglia canzun-baselgia catolica). Bettar vadi (la vacca ha bettau vadi, ne mo bettau; probabel ei sbittar il ver plaid). Mandura (vestgiu en senn gieneral; el ei manduraus bein. Cadi numna mandura mo extra vestgadira per schuldada, students, policists etc.). Perdiert (in um perdiert, ina femna perderta; quei ei buca perdiert; els ein buca perderts). Mai (en senn de nur e e de nie; vegn duvraus aschi savens ch' el fa tut mal las ureglias. Cun quei ch' el ha duas significaziuns sa el magari caschunar mesentelgientschas. Tiu bab ha mai carezia per tei. Sche tut buess mai aua, stess ei meglier sil mund. Cadi ha mai per nie e mo per nur. El lungatg de scartira duessen quellas duas destinciuns vegnir fatgas). Il mugliadê (flucs e truffels e frina, turschai ensemes, ch' ins dat als porcs). Pinar e semptgar (pinar vegn duvraus mo en senn de reparar zitgei ch' ei rut ne de derscher

lena; semptgar en senn de restigiar. Cadi drova pinar en omis-dus senns). Gat (gl' ei interessant ded observar co il g lom vegn dirs. Tujetsch giargiata. Muster gargata. Sumvitg eunc sugiet. Trun suget, figia, giat. Schlans figa, gat. Cadi slargiar, lavigar, resgia. Foppa slargar, lavagar, resga. Domet seghirar, baselga, ligonga, etc.). Graveuna (tratsch de graveunas, luc, cun rusnas catscha tut empaglia cu ei dat empau solegl e plievia; da grava?). Au' ascha, (l' aua minerala dil Bogn de Peiden ei sut quei num enconoschenta ella entira vallada; correspunda al tudestg säuerling). La puschanada (sch ei dirs; fein veder, che vegn daus fiug sillias alps). La levada (ina siara en in ual ne flum per retener la crappa ne la forza della aua). Cutschar (bien verb romontsch per sgarflar; substantiv cutschas per grefflas. Cadi encononuscha mo il plaid cutsch; quel che fa giu la pial a capiergnas; en senn figurau maltschec carstgeun). La foppa (ladrétsch en in clavau cun miez iral). Muolta e multra (Camuns muolta, Cumbel ed auters vitgs multra. Bignera per sbuglientar ils porcs. Uors-la-Foppa bignola de mazchegiar). Tschémar (da tschema; trer per quei ch' ei il pli sisum; trer pils cavegls). Curmal (Vrin curmanal, Duin curmar, Uors-la-Foppa culmâ. Dachfirst. Cadi cumâ). Stellascheins (Villa sper ischentgels). Stateriel e schlateriel (Cumbel stateriel, Peiden ed auters vitgs schlateriel. Cadi stängli d' affonts. Uors la-Foppa carret d' affonts). La quaterpiertga (Cadi piertga; tud. molch). Uêr ed uêrt (seun, spêrt, ferm, dar damogn, dumignar, star a pê a zitgi. Cu ins vegn vegls ei ins buca pli schi uêrts. Las femnas ein oz buc uêras, dattan buca damogn. Ti trai culs peis mai a tgi che ti eis uêrts, mo a tgi che ti damognas. Miu frar ei uêrts avunda per quel). Sclamar (dir aviras, smaledir. Domet schlamar. Cadi drova quei plaid mo en l' expressiun danê s clamai). Sbuccar (dir aviras; quella femna ha sbuccau mei; sbuccadiras per aviras; ella ha detg a mi sbuccadiras). Puêglia (pavêglia, era il rispêgl de tuts ils fretgs de mêl). Cavazza (tiasta; baguo. Uors-la-Foppa tiasta ne poppa-baguo). Garvêra (terren cun crappa manedla; gonda terren cun crappa grossa). Terrasar ne ir pertras (Foppa e Cadi ir per bual ne ir pils praus). Metter a bardêgl (metter dua pêra bos in avon l' autre). Arsê (gl' jester, che gauda ils beins communals d' ina vischneunca: hintersê). Madê (dal tud- made; pleunca teissa, che vegn segada mo mintga zaconts ons). Meida (migliac gron de fein, cunzun els

selvadis). Runa (migliac fetg gron de fein ne de greun). Gurvêt (il truc, ch' ins metta sillla schliusa per trer ded alp). Frogla (Cadi frozla. Andiast frosla. Plugls-frogla, il cuntegn della frogla). Refunder (bien plaid eunc duvraus da glieut veglia, per cuntschar ent ne prender suenter, dalla lavur e dal temps. La lavur ch' in survient lai ô ne negligescha sto veginir refundida. Il temps ch' ei vargaus sa buca veginir refundius). Avunda (quei plaid vegn pronunziaus exactamein sco el vegn screts. Cadi scriva avunda e pronunziescha uonda). Stigliunzas (femnas, che stêglian a meun, senza braha. Cadi lavura mo culla braha, perquei enconuscha ella mo barhunzas. Stigliar, jeu stêgliel, vul dir far navent la fer-caglia cun meun. Fercaglia ei il len dil conif e della fumiala. Teglia ne teiglia ils fils de quels). Lavitschê (da lavazza; in truc, che vegn emplenius da lavazzas pargaladas e schaus sil frust tochen gl' atun). Scorsa-lena, scursiel, scursariel. (Vrin scursêt. Duin palêt. Uors-la-Foppa scursun. Cadi scursiel). Il sav (zacontas retschas truffels, ch' ins cava en ina gada da giudém il frust entochem sisum. Cadi enziard). Briec (vegn duvraus mo pil vaschi de metter ent latg. Briec vul brocca. Bien proverbi lumnezian per gleich und gleich gesellt sich gern). Prender ne dar en empeins (era en peins ne pêns, da pêgn, dar ne prender en segironza, sco unterpfand). La ronza (il stratsch, ch' il furnê tschentscha sin tgau en fuorma d' ani per purtar sin quel las aissas de peun. Era il strom, che vegn cavigliaus en fuorma rodunda sut in priel per che quel pegli buc il plintschiu). Mosa (Cadi briec de peun. Uors-la-Foppa zeiver de peun). Sgarra-mosa, sgarra briec, rasi (il sgarra-briec, la davosa pasta, che vegn ord la mosa). La puscha (sch ei dirs. Villa per figia. Duin plugl-caglia. En auters vitgs raischen gron). Viglieuls (il strigel che resta giu funs il parlet cu ins culla pieun. Cadi uglieuls). Briec de mignuc e tschagrun (Cadi futgé ne fatgué. Domet scap). Scanêtsch e scanêtscha (Cadi scanatsch e scanatscha. Trin misêglia). Tigliel, tiglieuls (Cadi bliec ded aissas. Rueun ha tigliadêtscha per scanatscha grossa; da tigliel?). Panê (il lenziel sil qual ins metta la pasta. Cadi patégl de peun). Panêra (l'aissa cun clavellas nua ch' ins tschenta il peun cotg. Cadi panê. Auters logens penderlétga. Uors-la-Foppa numma panêra l'aissa de far si peun). Pantun (Cadi pun de biestga. Lumnezia numna pun il fussau ne l'aissa-fussau. Ses nuegls han ina construcziun pli practica e commodeivla). Pardogn

(gl' emprem len de trer tetg; pardéun). Igl jédel ne liéden (gl' emprem len sur gl' esch-nuegl. Uors-la-Foppa il gliémet). Preipetschna (ina preit quorta entadém clavau sper gl' irl per tener grad il bagetg). Ils murchels (num dils lens della prei-petschna). Len-tueun (len maschal, tgietschen, dal meun solegliv dil pégn, bocksholz; vegn duvraus per far vischala. Il len-femna, hasenholz, da vart umbriveuna, ei alvs e pli loms). Terseuna (partiziun che consista orda treis. Vischneuncas ein partidas en squadras ne terseunas. Far dellas terseunas, in giug d'affonts, sort de far de sepigliar). Il scrusch (igl u tilla sin o; tgulém, fracass. La scala fa scrusch cu ins va dals scalems si. La casa ei dada ensemencun scrusch. Secatta en ina veglia canzun-baselgia catolica). Cave-lotta (Cumbel ir a cavelotta, Villa a caveletta, Uors a cavelutta, Duin e Lumbrein sin crama, Foppa a cavagl, Cadi sin cramados). Zeiver (tutta vischala da len ne da metall cun duas ureglias. Curtês de levar, cun duas ureglias, vegnan era mumnai zeivers). Sadiala (tutta vischala da len ne da metall cun manêtscha. Sadiala ded aua, era sch' ella ei d' irom). Bughiar e bugetg (Cadi ughiar ed ugetg. Il b ne v ei ina restanza germana. St. Martin vaul per uaul). La flur (tud. blüte, malsogna d'affonts, che fa vegnir gula e bucca tut alva. Cadi il carpogl). Il gi ed ils gis (gl' endisgis e margis, mo luverdis e venderdis). Metter ella scaffa (Cadi madem. Foppa metter ella gieina). Il zuol (buora liunga satella). Passéra (il platz avon gl' altar; Dardin passenna). La cungiadiala (segir lada cun moni quort), buca pli alla moda). Il runfiün (iun duas silbas sco en spiun; crie de menar lena; flösshachen, frissaken; plaid eunc duvraus). Il fetga-tégn (plaid bein enconoschents a glieut veglia per punhackel ne buchacken). Il veider (la rudiala quadra ne il glas). Igl empermér carstgeun (empermér ton sco emprem, ha gl' accent sil davos è aviert; expressiun udida pli mo da glieut veglia per il proxim ne concarstgeun. Secatta en ina veglia canzun-baselgia catolica). Ils ancangiels (sort de spreungas-len; dus tschêps en fuorma de triangel excavai ne furai dil tut e catschai ella preit d' ina vart sisum e giudém gl' esch-nuegl. En las rusnas dils ancangiels seballontscha gl' ésch sez. Escha de quella construcziun primitiva anfla ins mo pli en vitgs ed uccleuns isolai). Anglar (igl r vegn pronunziaus; ina largia egl uaul, waldlichtung. Cadi numna anglâ ina pénda prau, circumdada da muschna ne caglias). Il grein (tud. grille; lat.

grillus, in insect). Lumbardun (Foppa madem; in carstgeun sterschliu, schlamper, metscha-fadigias). La faultsch ei sgizada (il contrari de gizada; ha piars il miers). La faultsch ha spir folls (ei daper-tut sfulada). Stagl (muonta per de bia; stagl buc, per de bia buc. Jeü poss stagl buca migliar tut. El vesa stagl schi bein ad egl sco cul spiegel. Stagl vegn duvraus fetg savens). Il ruschen (ina aissetta cun in fest per scarsar il burniu en fuorm; tud. rusel?). Far de nun saver (far sco sch' ins sappi nuot). Stavelar ne sdavelar (da stavel. Cadi pli savens sestrer ne sestillar). Schlampam (latg, che vegn daus quagl e tratgs cun gromma ella panaglia). Termentuc (tratga che vegn cuschinada sillas alps cun tschagrun e peun e pieun. Cadi hosi). Spitz (gromma e frina e pulenta cotgas ensemes. Domet spietg). Tigiliarins de seu (spezialitat lumneziana; seu vegn cotgs cun vin e frina e tigliaus en forma de tigiliarins). Il dischtgêt (sort de patleunas satellas. Domet èrlas. Madem plaid sco tustget). La cavazôla, (tud. massliebchen ne gänseblümchen, bellis perennis; la flur alva, che crescha il mars ed october sin nos praus). La flur-tschètscha (Steinnelke, dianthus silvestris. Sursaissa romontscha négla. Ina flur blauatscha, che cuntegn bia mêl). Lontschetta ne lantschetta (odém la vallada lontschetta, da miez anent lantschetta; dal lat. lancea; habermark ne bocksbart. Ina jarva della primavera cun flur melna. Siu cost ei dulstsches e vegn migliaus dals affonts. Quels fan cun encuirir ella savens don als praus. Vall Mustair sajett, da sagitta, il paliet. Engiadina-sut lanschiva). Tatta de lantschettas (femna veglia, che vegn e castigia affonts che van per lantschettas. Vignogn. En anters vitgs era méta de fein). Curnal (caglia cun scorsa cotschna de len ferm per far stuéras, hornstrauch ne hartriegel). Plantagien e lantagien (plantagien ina jarva medicinala, ch' ins metta sin plagas; tud. wegbreite ne wegerich. Lantagiens ils tacs mellens sin fatscha, sommersprossen. Cadi numna omisduas caussas lantagien. Biars vitgs sursivans numnan lantagien era il viburnum lantana, wolliger schneeball. Plantagien dal lat. plantago). Uigia (Cadi uitga; caglia de circa 1 meter altezia, che porta in fretg nér de mêl, semiglions alla suitga; tud. zwergholunder. Suitga ed uitga dal lat sambucus. Reams sombei per suitga). Parmuglia (Cadi premuglia; caglia cun fretg de lamez; schwarzdorn ne schlehdorn, prunus spinosa). Il gienétsch (Cadi rampun, bov de 3 ons. Domet il tremm, la

gienétscha la tremma). Cupitgar (dar giun pleun, sederscher. Domet cupichê). Buteglia (Cadi madem. Foppa butêlla. Cadi numna butêlla ina botta pintga, fatga el tgau cun ina frida). Il pratti (pli bauld duvrau gieneralmein per calender). Il schcuntez (scadina buccada len, che vegn duvrada per envidar enzitgei). Tizun de fiug (Surcasti per uadel). Barnier (plaid duvraus antruras per säumer; ils barniers de Valtellina). La tiêga (taranteina, rateina, sippe; ils paîlers ein ina stria tiêga). Vêtga (Surcasti per pêtta liunga cun pêra; dal tud. wecke). Dar la secuossa (Uors e Surcasti per far vintschidas de scuder). La tuméra (Surcasti per il suravi dils calzês). Dar in schatg aua (Uors e Surcasti per in sitg aua; schatg da schigiar). Il tufflâ (in toc lenziel dubel, emplenius cun scrottas ne bëtlinis; vegn tschentaus sut affonts pigns enta letg, sinaquei, ch'il bletsch tilli buc atras). Pultrégnna (Villa per cata-végna maltschecca ne de rir; ils mats han questa notg puspei fatg ina pultrégnna). Savgia (Cadi salvia; ina jarva de ferm aroma, che las tattas mettevan eunc els flutgets). La tumba (in arviul empau de grond sut in stradun; in pign vegn numnaus tumbin). Jeu sundel vivius (Cadi madem. Foppa jeu hai viviu, suenter il tudestg ich habe gelebt). Zundar (schubergiar; pinar sterpa). Urir (crescher ensemble; mia plaga ei eunc buc urida; da ureor? madem plaid sco guerire?) Schmuschignar (jeu schmischugnel; tuntignar, dar is). Secudêsch (s' endisâr, esser cudischius, esser disaus; jeu secudêschel). Marar (mirar; jeu marel, nus marein; imperativ mara e marei). Rischar jeu raschel, strihar cun raischa; ina scadiala che pêrda sto vegnir rischada; el stat sco sch' el fuss rischaus, sco sch' el fuss culaus). Pussar (gieneralmein per ruassar; paussel, paussas, paussa, pussein, pusseis, paussan). Rigiar (duvrau per bargir; ragiel, ragias, ragia, rigiein, rigieis, ragian. Il pop ha rigiau. Dar in ratg. Rueun numna il rigiau e la rigiada lena d' uaul derschida cun ragischs e tut). Empalar (jeu empalel ne empialel; quella fuorma secatta en ina veglia canzun-baselgia catolica. Cadi jeu empeilel). Enzardar (jeu enzêrdel. Cadi jeu enziardel). Perder e pêrs (jeu perdel, hai pers. Cadi piarder, jeu piardel, hai piars). Gir (jeu gitg ne giétg; jeu schêtg ei ina veglia fuorma buca pli udida per jeu gitg; particip passau giétg). Gnir (vegnir; imperativ neu e gni; ils umens ein gni, las femnas ein gnidas, il bab ei gnius, la mumma ei gnida. Gî de gnî e bu' gnî ei ca gniu. Era' siu e' liu auda ins bunamein adina per saviu

e vuliu). Trer (jeu trajel, trajas, trai, per tillel, tillas, tilla; nus tergiein e tillein, tratg e tillau. Udius vegr era tillar. Lumnezia drova il bia trer e fierer, de rar better).

Lumbrein fa diever de biars paids vegls e locals. Schlam-brotta (per schlampam). Adispir (spirontamein; migliar pischada adispir, pischada spira, senza peun). Surfisa (pun de neiv ne glatsch, fatga gl' unviern sur l' aua vi). Pigliar la quorsa (pigliar catsch). Pigliar pétg (fitgar pei) Il friégn (utensil per trer ô empustius). La stiala (veglia tabla ded alp cun las nodas-casa). Ils glifuns (bizochels ella vaneun. Vrin amplius. Auters vitgs capuns e saulta-vaneun. Cadi nudels, gnocs gronds). Artgavar (im halbkreise schwingen; da artg; madem plaid sco urtgavar?) Nablogn (Vrin nabluȝn. Foppa nuaglin. Cadi giernui e gireun). Il patêf (sgnap). La langadocea (ina caussa ne fitschenta che peggia mai fiu. Cadi far lângadabâ̄ng, dal tud. auf die lange bank schieben). Il bistoc ne bistuoc (dal tud. beistück? Einsatz im kleide. En senn figurau buccadetta prau. Cadi numnava anturias bistuoh in ornament surcusius sil libroc. Quei bistuoh deriva u da brussttuch ne besttuch; libroc da leibrock). Sefarsar (dumignar, vegrir ruasseivels; il malseun ha sefarsau las dolurs, ne mo sefarsau; ei secalmaus). Cuntschaduras (Dain madem). Far billa-balla (far ballontscha cun in len). Migliadé (mugliadé). Muzadéra (manezadéra). Pastget (puстget). Lavazé (lavitschê). Spusadurs (Cadi spudadurs, in zerclém els érs). Fulter (maluliv, buttanus, maltartau, unschöne gesichtsform). Tégna (malsogna d'affonts, che fa ir ô tats ils cavegls). Lantagien (per plantagien, wegerich). Carpagl (haarschuppen. Cadi crestgas). Far filâppers (pêglis de metter sin plâgas). Tscholla (lappi; ti eis ina tcholla). Maidê (madê). Zul (zuol). Sfuganêtscha (fugatscha). Barscheuls (per messkännchen e barschauls). Schublass (schualass). Tschagurnar si in (zum besten halten). Sitar (sagiettar). La liaua (lieua). Burlar (burlir). Baloma (auters vitgs vilomia. Cadi buloma). Coven (conif). Schom (auters vitgs schuum. Cadi schueun per schwamm e zunder). Schuat (tschuat; dal tud. schwade?) Stahiar e stahiada (dal tud. stechen? Bastunar e bastunada. Sumvitg ha schlagar e schlagada, da schlagen).

Vrin posseda, muort sia situaziun isolada, in bi romontsch vegl, ch' ha pitiu piuc dal tudestg. Denton ei quel vignius influenzus empau dal dialect milanes entras habitants, ch' ein stai

egl jester. Cheu zacontas de sias spezialitats: Bügliandra (buglianza). Demütsch e demutsch (demuni). Demütschasesen (giavelent). Tgaminada (in bagetg pign spella casa. Cadi ina combra en casa spella cushima). Brentala (auters vitgs brentola, ina brenta pintga). Tschula (sgnap). Mirar en tschéra (en fatscha). Piantar leu entzitgi (dal talian; schar zitgi a mesa via; im stiche lassen; el ha piantau el leu a mesa via ed ei jus per siu fatg. Savens vègn quei plaid era duvraus per tschentar). Dar la secuorsa (vegnir en agit). Cotschenêts (garnédels cotschens. Sursaissa romontscha bluoders). Néîêts (garnédels nérs). Igl uriel (ual carschius entras ina malaura). Scursêt (scorsalena, scursiel). La schnecca (il schnec senza crosa). Crutsch d' aua (runfiun, frissaken). L'aissa (la portga el giug). Dar stremizi (dar la harta el giug). Maîti de cadeinas (bussgida). Nablugh (Lumbrein nablogn). Trer si zugl ne zugliar (better si zuolc). Giuf de paîegl (giuf de punt). La passêra (il platz avon nuegl). Far lucca (da far luc, mazchiar). Ampliu (Lumbrein glifun). Il mistiê (scutgê, dal talian mistrajo?) Ils filâppers (die fleischfasern). Ischeintgels (ischenchels). Travintschala (tamintschala). Ustéra (stuéra). Ancanvau (canvau). Turpiar (seturpiar; el ha turpiau, fatg ina detga turpiada). Urden (uorden). Sturn (stuorn). Nursa (nuorsa; era en auters vitgs auda ins u en stagl uo). Dar della bratscha (dar la bratscha, seduvrar). Pul (pulenta). Tolla (honta). Nign (negin). Lung (liung, g pronunziaus). Tschunc (tschun, c pronunziaus). Fargnac (instrument de len ne fier, ch' ins metta sut la cazetta, purtada sin meisa. Cadi fardalet ne fardanet). Rassa-siarp (falletga). Fasch (in quader fein della meida, ligiaus e tratgs giu el vitg). Schalunar (metter la faultsch el schalun; en sen figurau dir buschias ne dar de crer; dir ina schalunada; el ei in tschulun, in che dat de crer, che di manzegnas, tschaguolas). Umbrival (glieut veglia duvrau quei plaid per umhang ne vorhang). Scusal (mademamein per tschoss). Primaveun (secatta en scartiras veglias dil vitg per majasêts). Glieut veglia dei von buca biars ons eunc ver duvrau il narrativ.

Duin, il solet vitg protestant dil cumin, ha ina roscha plaids remarcabels. Palêt (scorsa-lena; da pala). La réppa (il pursalau; da rippe ne krippe?) Il schliet (per schiliet ne schliet). Ruîel (ina carga-fein, che vègn tschentada sin dascha ne draussa e runada giu dals aults a casa). Cugn (in mantun fein selvadi, che vègn

stuschaus da valettes giu, numnadas vallutgs). Cuntschaduras (femnas, che van suenter il crie e cuntschan). Ir pella scherptga (ir pil prument. Cadi ir a spundivas). La stgierpa (l' iseglia d' arar). Barbirola (il spiel-pippa). Il bubriel ne buchin (la part orasum il spiel-pippa, ch' ins metta en bucca). Las guottas-cavagl (las reunas pintgas giest ord l' ova senza combas, cun cua de senudar; tud. rossköpfe). Tschuncar stubla (segar stubla). Il fuganétsch (la fugatscha). Il nutél (il curom suren sil calzê davontier). Arsira (schitgira; jeu hai oz ina schnueivla arsira). Ruschanar nuot de zitgei (buna expressiun romontscha per nichts auf etwas geben; jeu rischunel nuot de caffè; da gliez rischun' jeu nuot. Dar bia ne nuot sin zitgei, expressiun prida plaid per plaid dal tudestg, ei in barbarismus). La calchignéra (da calcogn; plaid vegl romontsch per absap ne absatz dil calzê; in soli vegliuord enconoscheva eunc quel). Schnec blut ne selvadi (schnec senza crosa). La rida (greffel de scola; rida alva, kreide). Frauz en pégna (ina sort de barbalada). Punsch (tatsch manélel; madem plaid sco punschala?) La narra (ina gieina de speuls pintga per zuornar). La télla (il tedlâ ne lép ossum la galeida). Nuschella (miscalgia dil schiember. Uors-la-Foppa madem). Beila (sugetta quorta). Plugl-caglia (figia). Bletscheria (bletschergném). Hatla (scadiala). Ils stiffels (las stifflas de curom). Ils stivêls (las stifflas de materia). Buader (buêder). Terschom (terscham). La zuon (zuneun). La pantunéra (cruna de caschiel sin l' alp ed ella cascheria). Balteztga (quei ei ina balteztga vacca, per bellezia). Pitgöira (plutgiera). Truvintschala (tamintschala). Cûrmâr (curmal). Côven (conif). Schilun (schalun). Muntané (mantané, da meun tener). Brunsina (bransina). Purtar sin crama (cramados). La clutscha (clutschiera). Paterlunza (sper paterliera). La scheula (schula, sauерampfer). Puntgâ (pultgâ, bulgiâ). Schulitg (schulétg quort). La schula (sch dir, schuletg liung). Paloga (ploga). Entrocca (entochen). Uffont (affont). Sul (parsul, sulet; secatta savens en poesias religiusas protestantas). Il flu-tschétsch (ils flutschétschs, per flur tschétscha; steinnelke). Ina muntunada (ina manada, in mantun amplunau. Andiast numna muntanada il quen della cascheria, ne il caschament mess giu en munts). La star-tuglia (in matg, che sestartuglia si per casas ne plontas; plaid romontsch per epheu?) Plantagien (vegn duvraus per wegerich e viburnum opulus, wilder schneeball. Sumvitg caglia-mortâ.

Deriva era quei plantagien da plantago, ne per sbagl da platanus? Ei dat in ischi, acer pseudo platanus, cun feglia tut semiglionta). Parmuglia (vegn era duvrau el senn dil tud. rolle; lens quorts rodunds per ruchigiar crappa e blocca. Cadi zuola). Zespadeuna (ina caglia; tud. felsenbirne ne felsenmispel. Sursaissa romontscha cischpel ne cischpa. Mons caschlett. Domet spidaun. Il fretg ei nérs e gudeivels. Cischpel e zespa per sbagl forsa da mespilus, mispel). Bargun (clavaziel sin quolms e pradas, mo per fein, senza nuegl. Uors-la-Foppa madem. Ei bargun in vegl plaid sursilvan, ne impurtaus dals reformaturs? Engiadina ha il madem plaid. Duin auda geograficamein tiella Lumnezia, linguisticamein tiella Foppa protestanta).

Plaids e fuomas duvrai en l'entira vallada. Gievgia, rabgia, fravgia, misergia, plievgia, umbrivgia, glorgia (Foppa per part madem. Cadi gievia, rabia, miseria etc.) Belleztga, fermeztga, careztga, engraztgel (Foppa per part madem. Domet bellezca, fermezca, carezca. Cadi bellezia, fermezia, engraziel). Pasch, dascha, rascha, asch, caschel (Excepziuns laisch e raischen. Foppa madem. Cadi paisch, daischa, caischel etc).

Plaids tudestgs. Sper ils plaids tudestgs romanisai, ch' han aquistau dretg de burgeis ed astgan vegnir applicai senza scruppel, ein eunc en usit gieneral: Schon, aber, sonder, eben, überhaupt, zvar, toch, tumm (Foppa madem. Cadi drova buc ils dus davos).

Nums personals. Tschina (Christina). Margriata (Margrêta). Tschégn (Vincenz). Tschamun (Simon). Telgia (Ottilia). Balugn (Appolonius). Tieni (Anton). Baschli (Sebastian). Gliezi (Lézi). Tschét (Christian). Tschutscha (Ursula). Quels Gion Rest-Gion Peter-Tschét. En quels numbs ein 4 generaziuns exprimidas. Ils affonts de Gion Rest (bab), de Gion Peter (tat), de Tschét (basat). Vrin principalmein numna sin quella moda parsunas e gl' origin dellas familias (Cadi secundenta cun duas ne treis gieneraziuns. Gion Antoni-Maria Oana. Maria Ursula-Giachen Martin. Quels Gion Gieri-Tumaisch Antoni).

Particularitats grammaticalas. Faliens, piliets, frieds, culiers, tigliers, candeliers; excepziuns fiars e viarms (Foppa madem. Cadi perfin ziagels, claviars, naschors, tentaschors; excepziuns prischuniers, cavaliers, ustiers, quartiers, sbiers).

In curios predicativ. Silmeins 10 vitgs, sur e sut aua, drovan gl' adjectiv unfis adina adverbialmein, era sco predicativ, en fuorma

feminina singulara. Il bab ei unfisa, ils umens ein unfisa, las femnas ein unfisa, el ei unfisa, nus essan unfisa (Quella fuorma corrutta astga vegnir ni imitada ni applicada el lungatg de scartira).

La conjugaziun. Caracteristics ei il tg, che vegn eunc udius dad ina gronda part dil pievel alla fin dil verb ne denter ils dus davos vocals en differents temps dil conjunctiv. Quei tg tschessa denton ad in tschessar. Glieut giuvna lai savens curdar el.

ch' jeu seigitg,	eritg,	grevitg,	massitg.
che ti seigitges,	eritges,	grevitges,	massitges.
ch' el seigitg,	eritg,	grevitg,	massitg.
che nus seigitgen,	eritgen,	grevitgen,	massitgen.
che vus seigitges,	eritges,	grevitges,	massitges.
ch' els seigitgen,	eritgen,	grevitgen,	massitgen.

Plinavont ha la puraglia, che tschontscha eunc sco pli de vegl, ina atgna fuorma per l' emprema e secunda persuna plurala dil conjunctiv present. Quella fuorma, vegnida en usit tras influenza tudestga, tschessa mademamein, a mesira ch' il lungatg de scartira pren surmeun. Els verbs suondonts schai gl' accent adina sin l' emprema silba.

che nus hagitgen ne hagien, drovitgen ne drovien.
che vus hagitgies ne hagies, drovitges ne drovies.

che nus stoppitgen ne stoppien, sappitgen ne sappien.
che vus stoppitges ne stoppies, sappitges ne sappies.

che nus munditgen ne mundien, laschitgen ne laschien.
che vus munditges ne mundies, laschitges ne laschies.

che nus greschitgèn ne greschien, mieritgen ne mieren.
che vus greschitges ne greschies, mieritges ne mieres.

Vrin e vischinonza conjugescha sin quellas differentas modas:

ch' jeu seit,	set,	setg,	seitgi.	(dass ich sei.)
che ti seities,	seties,	setgies,	seitgies.	
ch' el seit.	set,	setgi,	seitgi.	
che nus seitien,	setien,	setgien,	seitgien.	
che vus seities,	seties,	setgies,	seitgies.	
ch' els seitien,	setien,	setgien,	seitgien.	

ch' jeu setet staus, che ti setets staus, ch' el setet staus, che nus seteten stai, che vus setetes stai, ch' els seteten stai,	ne setget staus. ne setgetes staus. ne setget staus. ne setgeten stai. ne setgetes stai. ne setgeten stai.	(dass ich gewesen sei.)
ch' jeu at, che ti aties, ch' el at, che nus atien, che vus aties, ch' els atien,	vat(i), vatg. vatives, vatgies. vat, vatgi. vatien, vatgien. vatives, vatgies. vatien, vatgien.	(dass ich habe.)
ch' jeu fussit (g), che ti fussit(g) es, ch' el fussit(g), che nus fussit(g) en, che vus fussit(g) es, ch' els fussit(g) en,	fussit(g) et staus fussit(g) ets „ fussit(g) et „ fussit(g) eten stai fussit(g) etes „ fussit(g) eten „	(dass ich gewesen wäre)
ch' jeu erit(g), che ti erit(g) es, ch' el erit(g) et, che nus erit(g) eten, che vus erit(g) etes, ch' els erit(g) eten,	erit(g) et staus erit(g) ets „ erit(g) et „ erit(g) eten stai erit(g) etes „ erit(g) eten „	(dass ich gewesen wäre)
ch' jeu atget. che ti (v)atgetes. ch' el atget. che nus atgeten. che vus atgetes. ch' els atgeten.	(dass ich wäre)	(dass ich gehabt habe.)
ch' jeu mavitg (et), che ti mavitgetes, ch' el mavitgetet, che nus mavitgeteten, che vus mavitgetetes, ch' els mavitgeteten,	vegnitget, vegnitets, vegnitet, vegniteten, vegnitetes, vegniteten,	cantavit (tg). cantavitgetes. cantavit (tg). cantavit(g)eten. cantavit(g)etes. cantavit(g)eten.

(Foppa era che nus hagien, stoppien, sappien; che vus hagies, stoppies, sappies etc. Quella fuorma secatta de mia savida en in solet cudisch stampau. Cadi che nus veien, saveien, stueien, du-vreien, meien, scheien, grïen, murïen etc. Dal tg sa ella nuot dil tut ella cognugaziun).

Imperativ e giavisch. Parduni. Teidli in tec. Arvi gl' esch. Buca ragi. Vendi la vacca. Fineschi la lavur. (Foppa madem. Cadi parduna, teidla, arva, bragia, venda, finescha.)

Titulatura. Il pur lumnezian di vus a près e signurs e damas. Co va ei cun vus, signur president? Stei bein, signura presidenta! (Ils tetels de mistral e mistarlessa, che tunan aschi bein, ein dil tut ord moda. Cadi drova els eunc beinduras). Vus ei la vera fuorma romontscha. Els ina imitaziun tudestga. (Cadi drova savens Els ed Ella senza basegns.)

Pronunzias dialecticas. Villa ei il centrum d'in dialect, che vegn tschintschaus cun pintgas letgas en la pli gronda part della vallada. (Villa, Degien, Morissen, Cumbel, Peiden, Uors, Camuns, Tersnaus, Surcasti). Quei dialect mida gl' u liung en öü e gl' i liung en öi. Sinzöur, grischöun, schöul, töup, tröut, vöus. Cadöi, pröigel, böi, stöiva, fröida, pöippa, lischöiva, pulöit, fallöida, adöina, gienöira. Bien appetöit. Ils signöurs cugliöunan ils pöurs. Döüs löiters vöin. Döisa fa natöira. Vöiva la gröischa. Perfin verbs sin ir ein suttaposts a quella regla. Durmöi, fallöi, pitöi, gröi. (Sumvitg ha il madem dialect, danô che siu ö tuna empau pli ferm.) Vrin ha aia per ia: Mathaias, vaia, aschaia. Siu iu final ha ina atgna pronunzia: Fallieu, tieu, durmieu. Mo in dil liug sa pronunziar quei iu endretg. Lumbrein di égn per ém ed au per eu: Mattitschégn, sbletschergnégn; cau, tschau, nau, lau, saun, plaun, liaua. Persuenter auda ins en auters vitgs era in é serrau en eu; Chéu, tschéu, léu, séun, pléun. Surcasti lai trer igl ei ed eia in tec sin oi ed oia. (Breil ha dil tut oi et oia; boin, quoi, voia, ustroia etc.) Degien sedistingua tras siu êm els plaids sin eun: Pêm per peun, carstgêm per carstgeun. Duin fa en zaconts plaids diever ded öi per é serrau: Manezadöira, pitgöira, rasöira, stöira, bantadöir (Manezadéra, plutgiera, ruséra, stuera, buntadé). Zaconts vitgs (Villa, Cumbel, Degien, Peiden) midan gl' è aviert en é serrau: Basélgia, marénda, parénts, suénter, leu ént, quél. Treis (Morissen, Villa, Degien) lain udir dumangia, sulagl, vagn etc. (Dumèngia, sulégl, 20.) La finiziun iu ed ius vegn en tuts ils vitgs buca

pronunziada exactamein suenter la scartira. (Cadi clar e bi iu ed ius. Foppa eu ed eus. Lumnezia per miez vi, denter iu ed eu, ius ed eus.)

La pronunzias dialecticas auda ins pli mo dalla puraglia. Ellas tschessan cun riet en tuttas valladas. Tgi ch'ha in tec studiav e vul tschintschar in tec pli de fin, sesurvescha dal lungatg de scartira. Rabius tschintschava il dialect sumvitgê gieneralmein aunc mo de miu seregordar. Oz ei quel leu sco de stulius. Scola e lectura surventschan pleun e pleun tuttas particularitats linguisticas. Che quellas stulesschan cul temps, ei per nies romontsch mo de gudogn. Gl' ei mo de star mal, ch' ils filologs, als quals ellas purschessen bia material interessant, han buca studiav elllas dapli.

Per mussar pli effectivamein las differenzas romontschas de duas contradas, cunfrunt jeu ils plaids lumnezians, — ina part dils sura expliccái e de biars auters, che drovan negina explicaziun, — cun ils plaids correspondents della Cadi. Sch' jeu ditgel della Cadi, manegi' jeu en emprema lingia Muster e Trun. (Tujetsch ha in agien romontsch. Medel mademamein. Schlans drova crestagtiet, ruschneunz, mugliadé, fintschél etc. Breil ha zézen, mustga tschocca, puëglia, furnéra; probabel eunc plirs auters de questa collecziun). En l'emprema colonna ein ils plaids della Lumnezia en la secunda quels de Muster e Trun. Plaids, che secattan, ton sco jeu hai pudiu corscher, mo en in ne paucs vitgs, vegnan tschentai denter gavuns.

zézen	tersiel	runa	?
bert	berret	gurvêt	?
pursé	?	froglia	frozla
dunus	?	avunda	uonda
latina	latiu	megna	memia
chischnê	talina	stigliunzas	?
mandura	vestgiu	la levada	siara ella aua
manduraus	vestgius	il sav	enziard
perdiert	perdert	viglieuls	uglieuls
mai	mai e mo	pantun	pun
sempgar	pinar	pun	aissa-fussau
gat	giat	pardogn	pardeun
cutschar	sgarflar	terseuna	?
cutschas	gréfflas	il scrusch	?

tschémär	?	passéra	(passenna)
ischentgels	ischenchels	cungiadiala	?
quaterpiertga	piergtga	secudêšcher	s' endisar
sbuccar	dir aviras	cudischius	disaus
sbuccadira	l' avira	(adispir)	spir
sclamar	smaledir	(artgavar)	?
(patêf)	sgnap	(urden)	uorden
(langadocca)	?	(sturn)	stuorn
(sefarsar)	secalmar	(ancanvau)	canvau
(pastget)	pustget	(turpiar)	seturpiar
refunder	cuntschar ent	(pul)	pulenta
tschagurnar	?	(tolla)	honta
la graveuna	?	(nign)	negin
fêtga-tégn	buchachen	(lung)	liung
ancangiel	?	(tschunc)	tschun
anglar	anglâ	(fargnac)	fardalet
(il grein)	?	(fasch)	?
lumbardun	?	(schalunar)	dar de crer
il ruschen	?	(schalunada)	?
termentuc	hosí	(tschulun)	?
cavazôla	?	(umbrival)	umhang
plantagien	lantagien	(scusal)	tschoss
uigia	uitga	(la réppa)	pursalan
parmuglia	premuglia	runél	?
gienétsch	rampun	(cugn)	?
cupitgar	?	(la rida)	il gréffel
(spusadurs)	spudadurs	(la télla)	la tedlâ
(fulter)	?	(beila)	sugetta
(tégna)	?	(hatla)	scadiala
(carpagl)	crestgas	(buader)	buêder
(tscholla)	lappi	(terschom)	terscham
(maidê)	madê	(balteztga)	bellezia
barscheuls	barschauls	(pitgöira)	plutgiera
la mosa	brie de peun	(schilun)	schalun
(il friégn)	?	(brunsina)	bransina
tschendratsch	bugada	(la clutscha)	clutschiera
(coven)	conif	(paterlunza)	paterliera
(schuat)	tschuat	(scheula)	schula
(bügliandra)	buglianza	(schulitg)	schulétg

(demutsch)	demuni	(paloga)	ploga
(uriel)	?	(entrocca)	entochen
(zugl)	zuolc	(la narra)	?
(far lucca)	mazchegiar	(pantunêra)	?
(mistrê)	scutgê	(muntunada)	manada
(nursa)	nuorsa	(la startuglia)	?
(plantagien)	(caglia-mortâ)	il musté	musteila
zespâdeuna	?	runtga	runca
bargun	?	lutgiet	laupiet
la maula	la giatta	(urgir)	urdir
peun ferm	?	cumbet	cumbel
cresta-tgiet	flur strieuna	(bletscheria)	bletscherguém
ruschneunz	grascha=nuorsa	(sul)	parsul
hutscha	liufa	la tuleina	tulaném
la tschanca	tgigisch	cueitgna	cutgna
cugnada	segir	schlupéttas	schlupézs
pardê	sitgur	buliu	buglieu
capitar	schabiar	bricla	varicla
salata pétra	carschun	majasêš	misêš
mustga tschocca	buêra	l' artuglia	la dartuglia
il cost	fustitg, best	ensolver	solver
giervat	spundas-letg	ensalar	salar
bassegiar	spitgar vês	famiglia	familia
reiver	?	carrotscha	crotscha
badél	pala pintga	(rassa-siarp)	falletga
la miass	?	pervesider	pervesêder
sdavelar	sestrer	mulschider	mulschêder
(sontga crusch)	cafanun	il tschop	il tschiep
il quac	tgapper	esser seruts	esser deruts
curneila	curnaglia	la leua	lieua
ils carpiens	l' iseglia	la fleua	fliua
dargiar	tgirar	puorla	purla
la tschessada	las untgidas	buorl	bérgel, bérل
il taglia-fein	cunti de fein	(burlar)	burlir
(spizzada)	palêra	bugau	ugau
ils gigiers	sunadurs	bugadia	ugadia
banagl	bena	bughiar	ughiar
gireun	fein grass	bugetg	ugetg
la prada	prau mager	(il vaul)	uaul

mungietta	mungina	la lintgina	igl intgin
il panê	patêgl de peun	la prei	preit
la panêra	il panê	ils stadals	stadauls
cyclê	clutgê	las muginas	mudinas
encuriu	encurétg	sticlar	stinglar
favugn	fagugn	clasira	classenna
fintschél	farschél	pêrs	piars
pischmeun	puschmeun	stêgliel	?
dischariel	derschalet	gir	dir
scarsella	carsialla	giétg	détg
fulun	falun	trajel	tillel
la quilada	cugliada	(pippê)	tubachê
sumigliar	semigliar	(rutlar)	ruclar
turmagl	tarmagl	(sêtg)	sec
tumer	temer	(schnetg)	schnec
ersch	erbst	toch	tonaton
anzerchels	izerchels	tumm	tup
(talpê)	peglia-talpas	ampalel	empeilel
(gallatsch)	glatsch	enzêrdel	enziardel
(cuadél)	cuadêtsch	diermel	dormel
(pelladira)	pial	gnir	vegnir
(burnida)	burniu	marar	mirar
(il tiu)	il tieu	sagiétar	sitar
perder	piarder	tumba	?
schcuntez	?	urir	?
tufflâ	?	(tschulla)	sgnap
savgia	salvia	(arsira)	schitgira
zundar	?	rudaja	glais
tumêra	?	neiver	never
schmuschignar	?	calchignêra	?

calorgna e calorgnet	crosa de schnecs
stiffels (stivêls), (stifflêts)	stifflas de materia e curom
esser ord il dominê	essers legers ord moda
bischa secca ne setga	?
il chischnê-lena	pluna lena en crusch
bettar vadi	better ô vadi
il mugliadé (migliade),	?
la puschanada	fein veder sillas alps

foppa (ladrêtsch)	?
multra ne muolta	bignêra de sbuglientar
curmal (curmanal), (curmar)	cumâ
(ischeintgel), (stellaschein)	ischenchel
uêr ed uêrt	seun, spêrt, ferm
puêglia	pavêglia, rispêgl
cavazza	tiasta, baguo
terrasar, ir pertras	ir per bual, pils praus
metter a bardêgl	?
arsê (andersê)	hintersê
lavitschê (lavazê)	truc de lavazzas
scorsa-lena, scursariel	scursiel
scrusiel (palet), (scurset)	scursiel
briec de mignuc	futgé, fatgué
prendre ne dar en empeins	?
sgarra-mosa, — briec (rasi),	il sgarra-briec
(puscha), (plugl-caglia)	la figia
scanetsch e scanêtscha	scanatscha de schlondas
il tigliel, ils tiglieuls	il bliec ded aissas
igl jédel ne liéden	?
(cavelotta), (caveletta),	cramados
(cavelutta), (crama)	cramados
sadiala de mulscher	mêltra
sadiala ded aua	zeiver
zeiver	sadiala, curtê de lavar
flur (malsogna d' affont)	il carpagl
il zuol (zul),	buorra liunga satêlla
il runfiûn (crutsch d' aua),	frissachen (flösshacken),
(il marti de cadeinas)	la bussgida
il veider	la rudiala, il glas
igl empermêr carstgeun,	proxim, concarstgeun
la faultsch ei sgizada,	ha piars il miers
la faultsch ha folls,	la faultsch ei sfulada
stagl, stagl buc,	per de bia, per de bia buc
far de non saver	sco sch' ins sappi nuot
schlampam (schlambrotta),	?
tigliarins de seun	?
il dischtget	(sort de patleuna satêlla)
la flur-tschêtscha (il flu-tschêtsch),	?

lontschetta ne lantschetta	?
(la tatta de lantschettas)	la méta de fein
(pigliar la quorsa)	pigliar catsch
(pigliar pétg)	fitgar pei
(glifun) (ampliu)	nudel, gnoc grond
(nablogn) (nablugn)	gernui, gireun
(las cuntschaduras)	femnas, che cuntschan
(far billa-balla)	far balla sin in len
far marscheiclas	far balla cun ina suga
manezadéra (muzadéra),	massaduéra
far filâppers	far pêgls per plagas
fuganatscha, (s) fuganétsch (a)	fugatscha
fughignar, fuganar	fugar
schubalâ (schuvala), (schublâ)	schualâ
vilomia (baloma),	buloma
schuum (schom),	schueun
(stahiar e stahiada)	bastunar, bastunada
(ils cotschenets), (nérêts)	garnéiels cotschens, nèrs
(l' aissa)	la portga el giug
(dar stremizi)	dar la harta el giug
(il giuv de parêgl)	giuv de pun
(travintschala), (truvintschala)	tamintschala
(l' ustéra), (la störia)	la stuéra
(dar della bratscha)	seduvrar
schiliet, schaliet (schliet),	tschaliet
(ir pella scherptga)	ir a spundivas
la stgierpa	l' iseglia d' arar
bubrieck (barbirola),	spiel-pippa
(bubriel), (buchin)	(mundspitz)
(las guottas-cavagl)	reunas pintgas
(tschuncar stubla)	segar stubla
mumma de schnecs	schnec de Medel
(schnecblut ne selvadi), (schnecca)	schnec de Medel
(franz en pégna)	(sort de barbalada)
punschala (puntsch),	tatsch manédel
la nuschella	miscalgia de schiember
la zuneun (zuon),	briek de pieun
il muntané (mantané),	mantanué
il pultgâ (puntgâ),	bulgâ

meila (pumma), de truffels	clocs
il furnê, la furnêra	il peck, la pecka (!)
ils bargiols	brumbels pigns sil tgierp
il surensiel	tschiec en in égl
la rischleuna	spriula, scriula ella aua
bugliarsa de volver	bugliarsa viulta
juas (s. Gion),	schueunas
spurtella, spurtallétg	canistrala, — etta
il furétg	pétg cun duas cornas
il truosch ne truost	fuortga-len
savétscha (de meisa)	gabla (!!)
la casavaica	(giéppa de femnas)
il stand de vadials	pun de vadials
la plumpa	plattiala pintga
il ladém	mantun-grascha
sponder grascha	ladar (grascha)
smanidlar grascha	far mané lel grascha
betlini de fein (ballini)	blach, blacha
mattatsch, mattatscha,	buob, buoba
mattitschém (mattitschégn)	buobanaglia
il puppél	la burbiela de scola
il bubriel	burbiela de guilas
la muladéra	mulétg, stavel de nuorsas
schvarsas, surschvarsas	surstiarsas, von 4 dis
schvars on, surschvars on	surtiarson, von 4 ons
clavischalas (sch lom)	(clavéllas els stadauls)
la struffientscha	pulacca, avira
la pultrégnna	catavézna, paltruneria
stateriel, schlateriel	stängli d' affonts
andutgel cun ossa	manétsch
dratg (stretg e lartg),	tgiradur, dratg
broda, broda-fussau	gélla (!!)
curteun (d' affonts)	il scursalétg
aissas de manti	(aissas encounter clavaus)
bena (cun 4 rodas)	carr cun bignola
il migliac (de fein)	il migliac pign
la migliacca (de fein)	il migliac gron
il madraz	il madrac gries
la madrazza	il madrac lev

l' aura-dado	l' aura-sut
l' aura-dadens	l' aura-su
il mungin, munigin	muff, scaulda-meuns
rischar	strihar cun raischa
scalin, scalinar	stgelin, stgelinar
sagiettar, sagietel, siétel	sitar, sétel
la comba-cadeina	comba de vadials
pei-pulein, pép-pulein,	pei pulein
l' arsavenna ne rasavenna	la darvenna
inguot, enguot	in tec, empau
pigliar auras	pigliar cunaura
esser en auras	esser cunaura
ir a spass	ir a spatz
far ina curia	far ina cura
la carplutta	carpiala pintga
il ratg (da rigiar)	griu, bratg, gibel
la brentola (brentala)	brenta pintga
latg enquilau	latg encugliau
tener samadra	tener sumada
gi, gl' endisgis, margis	di, gl' endisdis, mardis
pindré, salté	pénder
malcostas zuppadas	malcostas zuppau (!)
badéllar	luvrar culla pala
marar, marel, marein	mirar, mérel, mirein
pussar, paussel, pussein	(ruassar, ruaussel, ruassein)
rigiar, ragiel, rigein	(bargir, bragiel, bargin)
il popp ha rigiau	il popp ha bargiu
gievgia, rabgia, misergia	gievia, rabia, miseria
belleztga, careztga, engraztgel	bellezia, carezia, engraziel
pasch, rascha, asch, caschel	paisch, raischa, caischel
faliens, piliets, culiers	faliens, paliats, culiars
tigliers, candeliers, naschiers	tigliors, candelors, naschors
el ne il bab ei unfisa	el ne il bab ei unfis
els, ils umens ein unfisa	els, ils umens ein unfis
ellas, las femnas ein unfisa	ellas, las femnas ein unfisas
teidli, cali, arvi, vendi	teidla, cala, arva, venda
buca rocli, buca ragi	buca rocla, buca bragia
che nus hagitgen ne hagien	che nus veien ne haveien
che vus hagitges ne hagies	che vus veies ne haveies

che nus laschitgen ne laschien
che vus stoppitges ne stoppies
ch' el seigitg, mavitg, eritg

che nus scheien ne lascheien
che vus stueies
ch' el seigi, mavi, eri.

Questa collecziun pretenda tuttavia buca ded esser completta. Filologs ne amitgs dil romontsch cun bunas combas, che savessen ir da vitg en vitg e d' uccleun en uccleun, fussen el cas de rimnar eunc tut auter material. Speronza, che questa lavuretta detti gl' impuls ad auters ded era nudar e publicar silmeins plaids eunc buca gieneralmein enconoschents. Per far quei drova ins neginas enconoschentschas filologicas. Spiritualls e scolasts vegnan savens clomai dad in liug a l' auter. Negin vess megliera caschun ch'els de completar nies vocabulari romontsch.

Nos scazzis linguistics ein starschai dapertut. Pér ina gada che quels ein rimnai ed expliccai en in cudisch, sa nies romontsch sesviluppar endretg.

In bien plaid romontsch, ch' ei jus a piarder en ina contrada, ei semantenius en ina autra. Pertgei buca recavar quei ch' ei zuppau? San ils romontschs emprender nuot in da l' auter? Cadi drova ils plaids buschia, méltra, buéra, tschintschigniva, rispègl, figia, tgigisch, tuzla, tgiradur, palèra, seiv viva, resgiunzs, sterliera, burrê, flur-trieuna, untgidas, panê-fein, canistrala, spundivas, sur-salétg, manétsch, fell-tgiet, dar freid, etc. Purs lumnezians fan de non enconuscher els. Lumnezia ha perencunter biars e bials plaids, che meuncan ad auters logens. Cadi savess duvrar fetg bein savetscha, (enstagl de gabla, ch' ei in mitgiert plaid tudestg); broda-fussau (enstagl de gélla, mademameintudestg); magari eunc malcostas zuppadas (enstagl de malcostas zuppau, ch' ei in nonsens grammatical).

In bien plaid romontsch sa viver en in vitg ed esser totalmein non enconoschents en in auter giest daspéras. Mo sch' in plaid local ei buns, pertgei dei el buca vegnir tratgs alla glisch e gieneralisaus? Il bien sto ins encuir e prender danunder ch' el vegn.

Con falleschan scribents encunter nies romontsch cun enconuscher el mo sur ora vi! Els rumpan il tgau co exprimer per-tratgs originals ne translatar certas construcziuns. E las expres-siuns, ch' els enquenan, existan beinmaneivel a miez il pievel. Buc enconoschent quellas, corrumpan els lura nies romontsch cun agiens fabricats fauls ne emprestaziuns malgartiadas ord vocabularis jasters. Tenner drova en sias historias biblicas, — translatadas dal reminent fetg bein — il plaid pasternê. Mo pertgei pasternê,

in plaid, che vegn mai udius da nies pievel? Pertgei buca furnê, che mintga affont enconuscha en treis cumins? (Lumnezia, Foppa, Rueun). Sursaissa romontscha ha il bien plaid romontsch dighital per fingerhut. Pertgei formar in agien plaid cup-det? E pertgei duvrar plaids sabis ed artificials, ch' ein spagnols a nossa puraglia, enstagl de plaids populars e nazionals, ch' ins auda mintga di ord sia bucca? Pertgei paragonar enstagl de pareglier? Abus enstagl de surdiever? Det mussader enstagl de létga-gromma? Pertgei encuirir da luntsch quei che nus anflein de maneivel? Manegian tals scribents ded esser perderts e de render in survetsch a nies romontsch cun scriver de quei ch' il pievel tschontscha buc e capescha buc?

Perfin vitgs miez germanisai han eunc plaids, che figiessen honnur ad in vocabulari romontsch. Flem per semeglia drova intschiedi per barschament dil cor ne dil magun. Domet, ch' ha scolas tut tudestgas e tschontscha miez miur e miez utschi, posseda plaids interessants, per part buns romontschs, che nus de tscheu si vein gnanc. Zaconts exempels: Calcedur (per nies arsuc ne rassuc, che deriva dal tudestg herzog); canorta (platz); bavuogl (igl empeïlabos); garvat (la letgira); stêlla (giuv per in biestg); tardella (tanviala da tradel); tschuc (camon de porcs); fiergia (encadenatsch pigu): malâ-la (il most); runêlla (migliac de fein e risdiv; da runa); las mundêllas (raschladiras; da mundar); vêlrar (vanzar: vêlrar fein); il scarvatg (der hirschkäfer); gnurgna (femna, che marmugna adina); la scanderlétga (femna, ch' ha ina lieunga scandalusa; fuorma semiglionta schenderlétga, aschenbrödel).

Sco gl' aviul tschêtscha il mêl ord tuttas las fluras, ch' el anfla, aschia duessen ils romontschs encuirir e duvrar tut il bien, che mintga dialect possêda. Ei dat buc in meglier remedî per fusionnar nos differents dialects; buc ina megliera via per enrichir, sustener, svilupar nies lungatg romontsch.

Nos frars engiadinês en stai en quei grau pli ventireivels che nus. Pallioppi, bab e fegl, han entschiet a rimnar ils plaids ladins avon miez in tschentanêr. Lur vocabulari ei già comparius. Conts plaids sursilvans vegnan ad esser i a piarder dapli duas gieneraziuns? Contas gadas hai jeu udiu a schent sin mias tschercas de plaids vegls: „Jeu hai il plaid silla lieunga, mo el vegn buc endament. Miu bab saveva el; lez enconoscheva eunc biars de quels ch' jeu hai emblidau. El ei ussa morts ed jeu seregordel buca pli“.

Tgi che vul emprender romontsch sto sevolver tiella puraglia veglia. Mo lezza vegn on per on da meins. E cun mintga vegliuord e cun mintga femna veglia van buns plaids romontschs en fossa sin mai pli seveser. Artechels ed isonzas de pli bauld vegrnan era ord moda e cun els las expressiuns. Butschida, brocca, binal, leunca, fliua, rucca, brél, bombaischa, brêzca de vischdaglia etc. han pli mo valéta antiquara.

Ton pli duess ina gada il vocabulari sursilvan vegnir prius a meuns da zacorts umens, ch' han il talent e l'energhia de luvrar pil romontsch. Quella lavur ei la pli interessanta, la pli urgonta, la pli necessaria, ch' ils litterats sursilvans han de far. Con ditg va ei eunc, ch' els semettan vid quella lavur?

